

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЯРОСЛАВА МУДРОГО**

СЕМЕНОВА МАРИНА ВОЛОДИМИРІВНА

УДК 346.62 (477)

**ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ
ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

12.00.04 – господарське право; господарсько-процесуальне право

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Харків – 2017

Дисертація є рукопис.

Робота виконана на кафедрі господарського права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки У країни.

Науковий керівник: кандидат юридичних наук, доцент **Глібо Сергій Васильович**, Науково-дослідний інститут правового забезпечення інноваційного розвитку Національної академії правових наук України, директор.

Офіційні опоненти:

– доктор юридичних наук, професор **Грудницька Світлана Миколаївна**, Інститут економіко-правових досліджень Національної академії наук України, завідувача сектором сприяння розвитку економіко-правових досліджень відділу проблем господарсько-правового забезпечення економічної безпеки держави;

– кандидат юридичних наук **Чайкін Ігор Борисович**, Жовтневий районний суд м. Кривого Рогу Дніпропетровської області, суддя.

Захист дисертації відбудеться 30 жовтня 2017 року о 13.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.086.04 у Національному юридичному університеті імені Ярослава Мудрого за адресою: м. Харків, вул. Пушкінська, 77.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого за адресою: м. Харків, вул. Пушкінська 84-А.

Автореферат розіслано 29 вересня 2017 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

В.Ю. Уркевич

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Туризм стає сьогодні однією з пріоритетних сфер у світовій економіці, що зумовлює як розвиток окремих галузей, так і соціально-економічне піднесення цілих країн. Він дозволяє без особливих зусиль держави розвивати малий і середній бізнес, створювати нові робочі місця, залучати кошти й інвестиції, розширяти інфраструктуру.

Україна має вагомі об'єктивні передумови, щоб увійти до найрозвиненіших у туристичному відношенні країн світу. Розвитку туристичної діяльності значною мірою сприяє географічне розташування України – держави, яка знаходиться в центрі Євразійського континенту, має сприятливий клімат, володіє унікальними історичними і природними ландшафтами.

Однак зробити Україну більш привабливою для туристів усього світу можна лише за умови чіткої організації туристичної діяльності та збалансованого правового регулювання, вдосконалення механізмів державного регулювання туристичної діяльності, у тому числі шляхом використання сучасного міжнародного, насамперед європейського, досвіду.

Актуальність теми дисертації визначається також тим, що комплексного вивчення правове регулювання у сфері надання туристичних послуг в українській юридичній науці не отримало. І хоча певні аспекти господарської діяльності в цілому і в окремих галузях аналізувались у працях таких науковців, як Д. В. Задихайло, О. М. Вінник, Д. А. Тимоха, С. В. Глібко та ін., чимало питань господарсько-правового регулювання туристичної галузі потребують системного вивчення.

Отже, для більш чіткого визначення правових засад у системі господарсько-правового регулювання туристичної галузі необхідні подальші наукові дослідження у цій сфері з метою визначення проблем термінології, суті і змісту правового регулювання зазначеної господарської діяльності.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію підготовлено відповідно до плану наукових досліджень кафедри господарського права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого в межах комплексної цільової програми «Правове забезпечення реалізації політики держави та пріоритетних напрямках економічного розвитку та у сфері екологічної безпеки» (номер державної реєстрації 0111U000962).

Тему дисертації затверджено вченою радою Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (протокол №1 від 21 вересня 2007 р.).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертації є визначення сутності відносин, що виникають при здійсненні туристичної діяльності, характеристика основних господарсько-правових засобів їх регулювання, виявлення головних недоліків правового механізму у сфері господарсько-правового регулювання туристичної діяльності та напрямків його удосконалення.

З огляду на необхідність досягнення цієї мети основну увагу було зосереджено на вирішенні

таких завдань:

- визначити істотні елементи господарсько-правового механізму регулювання туризму й туристичної діяльності та саморегулювання як засобу дерегуляції;
- охарактеризувати господарсько-правові засоби забезпечення належного здійснення туристичної діяльності, її ліцензування, а також сертифікації і стандартизації в сфері туризму;
- окреслити особливості страхування споживачів туристичних послуг;
- розробити пропозиції щодо удосконалення порядку регулювання єдиного державного реєстру туроператорів та турагентів;
- визначити поняття та складники туристичної послуги, зміст понять «туристичний продукт», «туристичний пакет», «турист», а також вплив остаточного комплексного поєднання будь-яких можливих послуг (характерних, основних, додаткових, супутніх) на зміст правовідносин при здійсненні туристичної діяльності, що призводить до появи «пакетного» обслуговування;
- сформулювати поняття та основні ознаки екскурсійної діяльності та екскурсії як форм туристичної послуги;
- з'ясувати особливості господарсько-правового регулювання діяльності, пов'язаної з наданням послуг з тимчасового розміщення (проживання), у тому числі з надання готельних послуг, як складника туристичної діяльності;
- дослідити зміст та характеристику договорів у сфері надання туристичних і супутніх послуг;
- визначити особливості окремих видів договорів у сфері надання туристичних та супутніх послуг;
- сформулювати пропозиції щодо удосконалення механізму відповідальності туроператора і турагента у відносинах, пов'язаних з туристичною діяльністю.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у процесі здійснення туристичної діяльності.

Предмет дослідження – господарсько-правове регулювання туристичної діяльності.

Методи дослідження. Методологічну основу дисертації становить загальнонауковий діалектичний метод пізнання явищ і процесів, що дав змогу всебічно проаналізувати предмет дослідження, та окремі спеціально-наукові методи, вибір яких пояснюється особливостями об'єкта, предмета, мети й завдань дослідження. Системно-структурний метод став у пригоді у ході вивчення сутності, кваліфікаційних ознак, структурно-елементного складу відносин у сфері туризму тощо. Порівняльно-правовий метод широко застосовувався при встановленні відмінностей тих чи інших видів туристичних послуг, при дослідженні й співвіднесенні законодавства України, що регулює туризм і туристичну діяльність, з відповідними

законодавчими актами ЄС з метою виявлення основних недоліків господарсько-правового регулювання туристичної діяльності в Україні порівняно із ЄС. Логіко-юридичний метод допоміг у формулюванні дефініцій основних правових понять і категорій, класифікацій, висновків. За допомогою формально-юридичного методу здійснено аналіз законодавства та його тлумачення з метою виявлення суперечностей та усунення недоліків у понятійно-термінологічному апараті господарського законодавства, яке регулює туристичну діяльність в Україні. Метод правового моделювання застосовано при розробці окремих пропозицій щодо вдосконалення чинного законодавства з питань регулювання відповідальності учасників туристичної діяльності.

Науково-теоретичною базою дослідження стали праці відомих науковців у галузі господарського та інших галузей права: Ю. В. Алексеєвої, О. А. Беляневич, Є. М. Білоусова, А. Г. Бобкової, О. М. Вінник, О. П. Вихрова, Я. В. Вольвач, С. В. Глібка, С. М. Грудницької, О. В. Дзери, О. С. Йоффе, Д. В. Задихайла, Г. Л. Знаменського, Т. М. Кравцової, М. В. Кузьміної, В. К. Мамутова, В. С. Мілаш, Є. Л. Писаревського, В. В. Резнікової, Д. Г. Решетникова, Н. О. Саніахметової, В. С. Шербини, В. М. Янішена.

Нормативну основу дисертації склали Конституція України, Господарський та Цивільний кодекси України, директиви Європейського Союзу та інші офіційні міжнародні акти, чинні закони та підзаконні нормативно-правові акти України, що регулюють відносини в галузі туризму.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що ця дисертація є однією із перших в Україні, яку присвячено питанням господарсько-правового регулювання та сутності туристичної діяльності, основних господарсько-правових засобів її регулювання, правового механізму регулювання галузі туризму та напрямків його удосконалення. Наукову новизну дослідження характеризує низка наукових положень та висновків, уперше сформульованих чи додатково аргументованих особисто дисертантом:

уперше:

– визначено, що основоположним елементом реалізації господарсько-правової політики в сфері туризму є встановлення обов'язків уповноважених органів щодо прийняття періодичних, бюджетних планів, концепцій, програм розвитку галузі туризму та залучення для цього матеріальних ресурсів, а також підтримка організаційно-правових форм господарювання недержавного сектора;

– обґрунтовано необхідність розмежування в спеціальному законі компетенції щодо прийняття основних нормативних актів у туристичній галузі між спеціально уповноваженим державним органом та саморегулювальними організаціями, делегування останнім частини повноважень (першочергово повноважень щодо атестації працівників суб'єктів туристичної діяльності, розроблення стандартів надання послуг туристичними операторами та турагентами, типових договорів);

– запропоновано застосовувати термін «пріоритетний туризм» для деяких напрямків туристичної діяльності, що потребують розвитку, та надання підтримки суб'єктам туристичної діяльності, до яких необхідно визначити стимулюючі та заохочувальні господарсько-правові засоби впливу в спеціальному законі, що регулює відносини, пов'язані з організацією і здійсненням туризму на території України.

– доведено доцільність запровадження механізму відповідальності туроператорів за послуги агентів-посередників та сертифікації ліцензіатом (туроператором) діяльності агента при виконанні послуг, що надаються на підставі договору на туристичне обслуговування;

– запропоновано передбачити в законодавстві різні механізми компенсації збитків туристам: за рахунок наданої обов'язкової гарантії банку або іншої кредитної установи, страхування відповідальності туроператора та турагента, а також утворення відповідного Фонду гарантування відшкодування збитків туристам, які настають у результаті невиконання умов договору про надання комплексу туристичних послуг, який може створюватися як державний, або частково державний при відповідній саморегульованій організації;

– встановлено, що екскурсійна діяльність має особливу суб'єктну структуру за видами діяльності та обсягом послуг, тож на підставі цього критерію згруповано суб'єктів господарювання, котрі займаються екскурсійною діяльністю: 1) можуть здійснювати даний вид діяльності без попередньої розробки туристичного пакета; 2) можуть здійснювати даний вид діяльності з попередньою розробкою турпакета (виступають у ролі туроператора); 3) можуть здійснювати посередницьку діяльність з реалізації туристичного пакета між підприємством, організацією, установою, яким належать або які обслуговують об'єкт екскурсії, та екскурсантами (виступають у ролі турагента). Аргументовано, що організатори екскурсії мають реалізовувати свою діяльність при наявності фахівців, які атестовані саморегульованою організацією і володіють відповідним дозволом на туристичний супровід;

– надано авторське визначення договору про надання комплексу туристичних послуг, за яким одна сторона (туроператор, який діє безпосередньо або через турагента) зобов'язується надати іншій стороні (туристу; екскурсанту, що здійснює одну ночівлю у відвідуваному місці, або третій особі, що діє на користь цих суб'єктів) комплекс туристичних послуг (туристичний пакет) із залученням третіх осіб, а інша сторона зобов'язується сплатити за це встановлену грошову суму;

– указано на необхідність запровадження механізму альтернативного вирішення спорів у галузі туризму, що дозволить розглядати спори за участю споживачів з використанням онлайн платформи. Реалізацію функцій у сфері альтернативного вирішення спорів у цій галузі доцільно покласти на Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, яке буде здійснювати цю функцію безпосередньо, або через уповноважених ним осіб;

удосконалено:

– положення щодо змісту господарсько-правового регулювання в галузі туризму, яке необхідно визначати з урахуванням сукупності методів, форм, засобів регулюючого впливу органів державної влади, органів місцевого самоврядування, а також інших недержавних організацій у межах їхньої компетенції на господарську туристичну діяльність, з метою забезпечення рівного підпорядкування усіх учасників господарських відносин у галузі туризму правовому господарському порядку та рівного захисту державою всіх суб'єктів туристичної діяльності та споживачів туристичних послуг;

– визначення відвідувача, в тому числі туриста, екскурсанта, яким є фізична особа, яка займається туризмом, може споживати туристичні послуги, реалізує своє право на свободу пересування для задоволення особистих потреб з незабороненою законами країни перебування метою та без здійснення оплачуваної, комерційної діяльності у відвідуваному місці. Запропоновано екскурсантом вважати відвідувача, який отримує туристичні, екскурсійні послуги і термін перебування якого в місці або країні відвідин складає менше 24 годин, без ночівлі або з однією ночівлею у відвідуваному місці;

– поняття «екскурсія» і «екскурсійна діяльність», а також доведено, що наявність екскурсовода не є обов'язковою ознакою для цих понять;

– положення щодо порядку заняття туризмом і визначено, що самоорганізований туризм здійснюється туристами самостійно без одержання туристичних послуг і є поширеним у державі явищем;

набули подальшого розвитку:

– положення щодо підстав розподілу договорів на екскурсійне обслуговування залежно від учасників, які укладають договір, на три групи: 1) господарські договори, що укладаються між суб'єктами господарювання, які займаються наданням екскурсійних послуг та туроператорами; 2) договори, що укладаються між суб'єктами господарювання, які займаються наданням екскурсійних послуг, і особою, що не є безпосереднім споживачем послуг, але на підставі законодавства або договорів діє в інтересах споживачів – фізичних осіб; 3) договори, що укладаються між суб'єктами господарювання, які займаються наданням екскурсійних послуг, і споживачем;

– наукові положення щодо умов визначення відповідальності перед безпосереднім споживачем екскурсійної послуги за неналежне виконання або невиконання договору на екскурсійне обслуговування, яке варто здійснювати наступним чином: 1) у разі, коли споживач отримує екскурсійну послугу від туроператора як складову комплексної послуги, відповідальність несе туроператор або турагент згідно з вимогами, що висуваються до договору на туристичне обслуговування; 2) у разі, якщо організатор екскурсії укладає договір з суб'єктом господарювання, що діє в інтересах фізичної особи – споживача або безпосередньо зі споживачем, відповідальність

несе організатор екскурсії;

– положення про порядок визначення відповідальності туроператора або турагента перед споживачем, який повинен будуватися з урахуванням захисту інтересів споживача перед будь-яким учасником туристичної діяльності і передбачати розподіл відповідальності туроператора та турагента перед споживачем таким чином: 1) споживач укладає договір з туроператором – відповідальність несе туроператор; 2) споживач укладає договір з турагентом: а) якщо туроператор є резидентом України – відповідальність несе туроператор; б) якщо туроператор є нерезидентом України – відповідальність несе турагент, який має право на стягнення у порядку регресу з будь-яких третіх осіб, які сприяли настанню події, що стала підставою для настання відповідальності.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що вони можуть бути використані у таких сферах: 1) науково-дослідній – при подальшому вивченні правових проблем здійснення господарської діяльності в галузі туризму; 2) нормотворчій діяльності – як основа удосконалення чинного законодавства про туристичну діяльність шляхом внесення змін до Господарського кодексу України, Закону України «Про туризм» та інших нормативно-правових актів, підвищення ефективності державної політики в цій сфері, функціонування уповноважених органів у сфері регулювання туристичної діяльності та господарської діяльності їх учасників, гармонізації відповідних положень до вимог європейських стандартів і правил тощо; 3) науково-освітній та науково-методичній роботі – у ході викладання навчальної дисципліни «Господарське право», при розробці та викладанні спеціальних навчальних курсів юридичного і неюридичного спрямування, а також при підготовці навчальної та навчально-методичної літератури за темою; 4) у практичній діяльності – як основа вдосконалення локального та договірних механізмів регулювання туристичної діяльності.

Публікації. За темою дисертації підготовлено 15 наукових публікацій, з яких 5 статей у фахових наукових виданнях з юридичних наук, одна з яких у зарубіжному виданні та тези 10 наукових доповідей на наукових та науково-практичних конференціях.

Структура дисертації. Відповідно до мети, завдань і предмета дослідження дисертація складається з переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, що містять сім підрозділів, висновків, списку використаних джерел із 208 найменувань. Загальний обсяг дисертації – 209 сторінок, з них основного тексту – 186 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовується актуальність теми дисертаційного дослідження, вказується на зв'язок роботи з науковими програмами, планами й темами, проаналізовано стан наукового розроблення обраної проблематики та визначено об'єкт, предмет, мета, завдання та методологічна

основа дослідження. Викладені положення, що мають наукову новизну, розкривається теоретичне і практичне значення одержаних результатів, наводяться відомості про їх апробацію та публікацію.

Розділ 1 «Особливості господарсько-правового регулювання діяльності суб'єктів господарювання, що провадять туристичну діяльність» складається з двох підрозділів і присвячений дослідженню механізму та засобів господарсько-правового регулювання туристичної діяльності, визначенню правової політики, суті й змісту державного регулювання туризму та формуванню цілісного термінологічно-понятійного апарату у досліджуваній сфері.

У підрозділі 1.1 *«Істотні елементи господарсько-правового механізму регулювання туризму та туристичної діяльності»* здійснено загальний огляд наукових праць у науці державного управління, в економічних науках і господарському праві щодо явища державного регулювання та про окремі аспекти правового регулювання господарської діяльності, зокрема туристичної.

Проаналізовано такі загальні категорії, як державне регулювання, правова політика держави, основа та зміст державного регулювання діяльності в сфері туризму, основні положення господарсько-правового регулювання, в тому числі його завдання, напрямки, засоби. Розглянуто, яким чином визначається державна політика в галузі туризму в Європейському Союзі, проаналізовано, які сучасні завдання існують в ЄС в політиці в сфері туризму. Зазначено, що господарсько-правова політика в галузі туризму визначається як складова загальної державної політики, яка спрямована на захист публічних і приватних інтересів, досягнення балансу між ними і приватними інтересами сучасними засобами, методами правового регулювання. Правовий зміст господарсько-правового регулювання господарської діяльності в галузі туризму – це сукупність методів, форм, засобів регулюючого впливу органів державної влади, органів місцевого самоврядування, а також саморегулюючих організацій при здійсненні ними регулювання туристичної діяльності у межах їхньої компетенції та правового господарського порядку.

У підрозділі 1.2 *«Засоби господарсько-правового регулювання здійснення туристичної діяльності»* визначено основні засоби господарсько-правового регулювання туристичної діяльності: ліцензування, сертифікація та стандартизація страхування, забезпечення відкритого доступу до інформації про суб'єктів туристичного ринку. Проаналізовано основні нормативно-правові акти України, що регулюють суспільні відносини у сфері ліцензування видів господарської діяльності. Проаналізовано принципи державної політики у сфері ліцензування, критерії ліцензування підприємницької діяльності. До підстав ліцензування, які можуть враховуватися при регулюванні економіки і, зокрема, в галузі туризму, віднесено такі, переважно публічні інтереси:

- запровадження ліцензування окремого виду господарської діяльності у разі недостатності інших засобів державного регулювання господарської діяльності, визначених відповідним законом;

- захист прав, законних інтересів, життя та здоров'я громадян, забезпечення безпеки та якості продукції або послуг, захист навколишнього природного середовища;
- забезпечення безпеки держави і неможливість регулювати певний вид діяльності іншими заходами впливу, крім ліцензування;
- недостатність інших засобів державного регулювання господарської діяльності, визначених відповідним законом;
- необхідність обліку суб'єктів господарювання (у тому числі ведення реєстрів).

Досліджено законодавство ЄС та окремих країн-членів, що стосується вирішення одного із важливих завдань господарсько-правового регулювання у галузі туризму – забезпечення безпеки туризму.

Проаналізовано страхування в сфері туризму і визначено, що таке страхування виконує три основні функції: ризикову, попереджувальну та контрольну, серед яких ризикова функція є головною функцією страхування. Названо види страхування у туризмі за суб'єктами страхування: страхування суб'єктів туристичної діяльності, що надають туристичні послуги, та страхування споживачів туристичних послуг.

Розділ 2 «Господарсько-правове регулювання окремих видів туристичних послуг» складається з трьох підрозділів, в яких охарактеризовано туристичну послугу як вид господарської діяльності, дано визначення основних понять у галузі туризму.

У підрозділі 2.1 *«Поняття та зміст основних складників туристичної послуги»* туристична послуга розглядається з позиції господарського права як господарська діяльність, у результаті якої надаються певні послуги туристу або екскурсанту. Характеристика туристичної послуги як виду господарської діяльності має ґрунтуватися на змісті основних елементів туристичних відносин: суб'єкт, об'єкт, предмет туристичної діяльності.

На основі порівняльного аналізу міжнародного, національного законодавства дано визначення наступних суб'єктів туристичних відносин:

- турист – це відвідувач, термін перебування якого в місці або країні відвідин складає від 24 годин до одного року поспіль. Турист може займатися самоорганізованим туризмом, а може споживати туристичні послуги;
- екскурсантом є відвідувач, який отримує туристичні, екскурсійні послуги і термін перебування якого в місці або країні відвідин складає менше 24 годин, без ночівлі або з однією ночівлею у відвідуваному місці.

Проаналізовано поняття «туризм» з точки зору господарського права та економіки. Запропоновано таку класифікацію туризму: 1) за міжнародною класифікацією: туризм внутрішній, в'їзний та виїзний; 2) за метою державного регулювання туристичної діяльності: а) туризм у межах країни; б) національний туризм; в) міжнародний туризм.

У підрозділі 2.2 «Господарсько-правове регулювання екскурсійної діяльності та діяльності, пов'язаної з наданням послуг з тимчасового розміщення (проживання)» проаналізовано стан правового регулювання діяльності суб'єктів, що займаються наданням туристичних послуг, зокрема екскурсійних. Вивчено такі елементи екскурсійної діяльності: 1) наявність екскурсантів та їх участь; 2) протяжність за часом до однієї доби; 3) наявність тематичного маршруту; 4) наявність об'єкта ознайомлення; 5) присутність екскурсовода. Акцентовано увагу на тому, що наявність екскурсовода не є визначальним для екскурсії, адже нині зростає кількість осіб, які активно задовольняють свою цікавість історичними і культурними пам'ятками за допомогою мережі Інтернет.

Наведено ознаки екскурсії: 1) туристична послуга, або сукупність туристичних послуг з організації відвідування пам'яток історії, культури, природи, музеїв, визначних місць тощо за задалегідь складеним маршрутом з метою ознайомлення для забезпечення задоволення духовних, естетичних, інформаційних потреб туриста або екскурсанта; 2) протяжність за часом проведення до 24 годин; 3) наявність туристів або екскурсантів (групи або індивідуалів); 4) наявність об'єкта ознайомлення; 5) пересування екскурсантів або туристів задалегідь складеним маршрутом; 6) цілеспрямованість показу об'єктів, наявність певної програми.

Розглянуто питання, що виникають у сфері регулювання діяльності суб'єктів господарської діяльності, які надають туристичні послуги з розміщення.

Визначено, що послуга з тимчасового розміщення являє собою сукупність послуг, ключове місце серед яких займає послуга з тимчасового проживання споживача у спеціальному закладі, що відповідає певним вимогам.

Запропоновано перелік сутнісних ознак поняття послуги з тимчасового розміщення: послуга включає в себе розміщення та одну або кілька додаткових послуг, пов'язаних з обслуговуванням особи, яка споживає послугу; послуга охоплює короткий період, до одного місяця, і надається на щодобовій або потижневій основі.

Розділ 3 «Господарсько-правова характеристика договірних відносин, що виникають у сфері надання туристичних послуг» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 3.1 «Зміст та характеристика договорів у сфері надання туристичних та супутніх послуг» встановлено, що за спрямованістю і суб'єктним складом договори у сфері туристичної діяльності можна поділити на такі групи: 1) договори без участі споживачів – фізичних осіб; 2) договори, що укладаються між суб'єктами господарювання, які займаються наданням туристичних і супутніх послуг, та споживачем.

Визначено загальну правову природу будь-якого договору в сфері надання туристичних і супутніх послуг. Такий договір є консенсуальним, відплатним, взаємним. Його індивідуальні характеристики можуть бути визначені залежно від: 1) суб'єктного складу сторін – двосторонні

договори; 2) спрямованості – договори, спрямовані на організацію надання послуги або на кінцеве отримання послуги; 3) способу укладення договору і суб'єктного складу – договір, зміст якого сторони визначають самостійно, договір приєднання та/або публічний.

У підрозділі 3.2 «Окремі види договорів у сфері надання туристичних та супутніх послуг» досліджено особливості правового регулювання туристичної діяльності в Директиві Ради від 13 червня 1990 р. про комплексний туризм, відпочинок і пакетні тури 90/314/ЄЕС, Директиві (ЄС) 2015/2302 Європейського парламенту та Ради ЄС від 25 листопада 2015 р. про пакетні тури та пов'язані з ними туристичні послуги, що вносить зміни до Регламенту (ЄС) № 2006/2004 і Директиви 2011/83/ЄС Європейського парламенту та Ради та скасовує Директиву Ради 90/314/ЄЕС, а також проаналізовано судову практику України, яка демонструє, що відсутність типових умов для договорів, пов'язаних з наданням послуг з тимчасового розміщення та суміжними з цими послугами, пов'язаних з санаторно-курортним обслуговуванням, призводить до відсутності чіткого окреслення прав та обов'язків сторін та опису предмета договору.

Запропоновано визначення комплексу туристичних послуг (турпакету) як послуги з організації подорожі, яка за змістом складається з обов'язкової сукупності окремих послуг з перевезення та розміщення, з поєднанням їх з іншими додатковими послугами.

Проведено аналіз особливостей договору на екскурсійне обслуговування, агентського договору в туристичній діяльності і запропоновано доповнити істотні умови договору про надання комплексу туристичних послуг інформаційними обов'язками для туроператорів.

У підрозділі 3.3 «Відповідальність туроператора і турагента у договірних відносинах, пов'язаних зі здійсненням туристичної діяльності» встановлено, що складне питання розмежування відповідальності туроператора та турагента по-різному вирішується як в законодавстві, науці, так і на практиці. За статтею 20 Закону України «Про туризм» права і обов'язки, відповідальність сторін та інші умови договору між туроператором і турагентом визначаються відповідно до загальних положень про агентський договір, якщо інше не передбачено договором, укладеним між ними, а також цим Законом. У цій же статті вказано, що відповідальність перед туристом за невиконання або неналежне виконання умов договору на туристичне обслуговування несе туроператор. Таким чином, Закон України «Про туризм» покладає відповідальність за невиконання або неналежне виконання умов договору на туристичне обслуговування лише на туроператора.

На основі аналізу законодавства ЄС, Польщі та Литви, судової практики актуалізовано деякі важливі положення для удосконалення нормативного регулювання туристичної діяльності в Україні:

1) відповідальним за виконання обов'язків за договором є як організатор подорожі (туроператор), так і турагент;

2) будь-які недоліки при виконанні обов'язків туроператором повинні компенсуватися туристу;

3) при неможливості своєчасної компенсації з боку організатора подорожі (туроператора), турагент вправі самостійно здійснити витрати та одержати компенсацію;

4) використання оціночних термінів – «розумні очікування», «всі можливі витрати» тощо – тлумачаться на користь туриста;

5) турагент не має права обмежити або виключити свою цивільну відповідальність за шкоду, заподіяну туристом, якщо шкода заподіяна наміром організатора або з грубої необережності організатора. Також туристам компенсується моральна шкода, яка не може перевищувати потрібної ціни подорожі.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення і вирішення наукового завдання, яке полягає у визначенні сутності відносин, що виникають при здійсненні туристичної діяльності, характеристиці основних господарсько-правових засобів їх регулювання, виявленні головних недоліків правового механізму у сфері господарсько-правового регулювання туристичної діяльності та напрямків його удосконалення. Проведене дослідження дозволило зробити важливі для регулювання туризму та туристичної діяльності висновки.

1. У сучасних умовах є необхідним законодавче закріплення категорії «господарсько-правова політика у галузі туризму», в тому числі пропонується визначення компетенції щодо прийняття основних нормативних актів у туристичній галузі тільки за одним спеціально уповноваженим державним органом, який обов'язково повинен узгоджувати всі інші підзаконні нормативні акти. Також є необхідним встановлення у Законі України «Про туризм» компетенції всіх органів державної влади та місцевого самоврядування в сфері туризму.

2. Зміст господарсько-правового регулювання в галузі туризму необхідно визначати з урахуванням сукупності методів, форм, засобів впливу органів державної влади, органів місцевого самоврядування, а також інших недержавних організацій у межах їхньої компетенції на господарську туристичну діяльність за допомогою засобів регулюючого впливу, з метою забезпечення рівного підпорядкування усіх учасників господарських відносин в галузі туризму правовому господарському порядку та рівного захисту державою всіх суб'єктів туристичної діяльності та споживачів туристичних послуг.

3. Засоби господарсько-правового регулювання туристичної діяльності поділяються на засоби загального та спеціального характеру. Серед засобів спеціального характеру адміністративними є такі: засоби дозвільного характеру (дозволи на туристичний супровід; сертифікація і стандартизація у сфері туристичної діяльності; категорійність об'єктів туристичної

інфраструктури); ведення Єдиного реєстру суб'єктів туристичної діяльності; забезпечення відповідальності суб'єктів туристичної діяльності (страхування, гарантії банків, гарантійні фонди). Економічними, що стимулюють розвиток туризму та/або додатково мають соціальну спрямованість на захист споживачів, є: введення до законодавчого регулювання категорії «пріоритетний туризм» для деяких напрямків туристичної діяльності, які потребують розвитку, забезпечення захисту інтересів туристів як споживачів шляхом розгляду спорів на платформі альтернативного врегулювання спорів (ADR), онлайн вирішення спорів (ODR) та туристичних організацій для економії їх ресурсів; формування недержавного сектору управління туризмом та туристичною діяльністю, насамперед шляхом утворення та функціонування саморегульованих організацій (СРО). Запропоновано передбачити поступове делегування повноважень у галузі туризму від державних органів або органів місцевого самоврядування до СРО за певними періодами впродовж 2017–2019 рр.

4. Упровадження в національну систему захисту прав споживачів схожого до системи ADR в ЄС способу вирішення спорів відповідатиме загальній позиції України щодо гармонізації національного законодавства та законодавства ЄС. Реалізацію політики в сфері альтернативних спорів у галузі туризму доцільно покласти на Міністерство економічного розвитку і торгівлі України як органу, що забезпечує формування й реалізацію державної політики в сфері туризму та курортів. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України буде реалізовувати цю функцію безпосередньо або через уповноважений ним підрозділ, наприклад, Управління туризму та курортів, у структурі якого може бути створено відділ з альтернативного вирішення спорів, або через уповноважені ним особи.

5. Серед розглянутих правових інститутів у сфері туризму найбільш важливими є декілька важливих категорій. Туризм як господарсько-правова категорія – це сфера господарської діяльності, яка будується на соціально-економічних відносинах за участю: по-перше, подорожуючих, що тимчасово виїжджають з місця їх постійного проживання (тимчасовий виїзд особи з місця проживання без зайняття у місці перебування оплачуваною діяльністю), по-друге, суб'єктів туристичної діяльності при наданні туристичних послуг подорожуючим, по-третє, уповноважених державних органів та недержавних організацій, які здійснюють регулювання відносин, що виникають при здійсненні туристичної діяльності та туризму. Також слід урегулювати в нормативно-правових актах поняття «самоорганізований» туризм, «відвідувач», зміст категорій «екскурсія» та «екскурсійна діяльність».

6. Регулювання екскурсійної діяльності має будуватися відповідно до ознак, які характеризують учасників, об'єкт та зміст суспільних відносин і відображають сутність цих правових категорій. Сутнісними ознаками екскурсії є таке: 1) туристична послуга, або сукупність туристичних послуг з організації відвідування пам'яток історії, культури, природи, музеїв,

визначних місць тощо за заздалегідь складеним маршрутом з метою ознайомлення, для забезпечення задоволення духовних, естетичних, інформаційних потреб туриста або екскурсанта; 2) протяжність за часом проведення до 24 годин; 3) наявність туристів або екскурсантів (групи або індивідуалів); 4) наявність об'єкта ознайомлення; 5) пересування екскурсантів або туристів заздалегідь складеним маршрутом; 6) цілеспрямованість показу об'єктів, наявність певної програми.

Сутнісні ознаки екскурсійної діяльності: 1) підприємницька діяльність з організації відвідування пам'яток історії, культури, природи, музеїв, визначних місць тощо за заздалегідь складеним маршрутом для забезпечення задоволення духовних, естетичних, інформаційних потреб туриста або екскурсанта, що здійснюється на підставі ліцензії; 2) послуга з організації відвідування пам'яток історії, культури, природи, музеїв, визначних місць тощо; 3) послуга охоплює період часу менше 24 годин; 4) організація показу екскурсійних об'єктів на місці їх розташування; 5) організація перевезення або пересування екскурсантів або туристів заздалегідь складеним маршрутом; 6) розробка певної теми та цілеспрямованості маршруту; 7) залучення учасників екскурсії до активного спостереження, вивчення, дослідження об'єктів.

Свої особливі сутнісні ознаки має і послуга з тимчасового розміщення, що визначається як складова туризму та туристичної діяльності – послуга з надання місця для розміщення туриста або іншої особи, котра здійснює поїздку, у спеціалізованому засобі розміщення на термін не більше одного місяця, що включає в себе розміщення і одну або декілька додаткових послуг, пов'язаних з обслуговуванням особи, яка споживає таку послугу, що надається юридичною особою або фізичною особою-підприємцем на щодобовій або потижневій основі.

7. Договір про надання комплексу туристичних послуг – це договір, за яким одна сторона (туроператор, який діє безпосередньо або через турагента) зобов'язується надати іншій стороні (туристу, екскурсанту, що здійснює одну ночівлю у відвідуваному місці, або третій особі, що діє на користь цих суб'єктів) комплекс туристичних послуг (туристичний пакет) із залученням третіх осіб, а інша сторона зобов'язується сплатити за це встановлену грошову суму. Аналіз наукових джерел, нормативно-правових актів ЄС, законодавства України уможливорює висновок, що до істотних умов договору про надання комплексу туристичних послуг, крім характерних для стандартного договору про надання послуг, слід також віднести деякі умови, які дозволяють забезпечувати інформаційні права та майнові інтереси споживачів таких послуг.

8. Дослідження правового поняття комплексу туристичних послуг дає підстави стверджувати, що при законодавчому регулюванні туристичної діяльності слід обов'язково враховувати сутнісні ознаки договору про надання екскурсійних послуг, договору про надання послуги з тимчасового розміщення та специфічні ознаки агентського договору.

9. Незахищеність споживача в Україні у сфері туризму вимагає невідкладного

вирішення питання розподілу відповідальності в правовідносинах за участі турагента, а саме, якщо туроператор є резидентом України – відповідальність несе туроператор; якщо туроператор є нерезидентом України – відповідальність несе турагент, який має право на стягнення у порядку регресу з будь-яких третіх осіб, які сприяли настанню події, що стала підставою для настання відповідальності.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Публікації у фахових виданнях з юридичних наук:

1. Семенова М. В. Господарсько-правове регулювання діяльності суб'єктів, що надають екскурсійні послуги / М. В. Семенова // Юридична Україна. – 2009. – № 11/12 (83-84). – С. 88–93.
2. Семенова М. В. Правова природа договірних відносин, що виникають у сфері надання туристичних та супутніх послуг / М. В. Семенова // Юридична Україна. – 2010. – № 8 (92). – С. 90–94.
3. Семенова М. В. Правовий зміст поняття «турист» / М. В. Семенова // Право та інновації: наук.-практ. журн. / редкол.: Ю.Є. Атаманова та ін. – 2014. – № 4. – С. 207–214.
4. Семенова М. В. Правова класифікація туризму та регулювання туристичної діяльності [Електронний ресурс] / М. В. Семенова // Право та інноваційне суспільство : електрон. наук. вид. – 2015. – № 1(4). URL: <http://apir.org.ua/wp-content/uploads/2015/04/Semenova.pdf> (дата звернення: 01.12.2016).

Публікації в іноземному виданні з юридичних наук, включеному до міжнародної наукометричної бази:

1. Семенова М. В. Услуги по временному размещению как составляющая туристической деятельности / М. В. Семенова // Международный научно-практический правовой журнал «Legea și viața» (г. Кишинев, Республика Молдова). – 2015. – № 5/4 (281). – С. 85–88.

Тези доповідей:

1. Семенова М. В. Актуальные проблемы государственного регулирования туристической деятельности в Украине / М. В. Семенова // III Міжнародна цивілістична наукова конференція студентів та аспірантів – 2008 : зб. тез. наук. робіт учасників III Міжнародної цивілістичної наукової конференції студентів та аспірантів (м. Одеса, 4-5 квітня 2008 р.) – Одеса, 2008. – С. 473–474.
2. Семенова М. В. Правовое обеспечение деятельности предприятия, предоставляющего экскурсионные услуги / М. В. Семенова // Современные тенденции менеджмента в Украине: Правовые и экономические аспекты – 2008 : сб. тез. межвуз. студ. конф. (г. Донецк, 15-16 апреля 2008 г.). – Донецк, 2008. – С. 246–247.
3. Семенова М. В. Напрямки вдосконалення податкової політики у галузі туризму

/ М. В. Семенова // Наукове забезпечення процесів реформування соціально-економічних відносин в умовах глобалізації – 2009 : матеріали III міжнар. наук.-практ. конф. (м. Сімферополь, 15 квітня 2009 р.). – Сімферополь, 2009. – С. 97–99.

4. Семенова М. В. Некоторые аспекты хозяйственно-правового регулирования деятельности, связанной с предоставлением услуг по временному размещению (проживанию) / М. В. Семенова // Сучасні актуальні проблеми світової та вітчизняної економіки – 2010 : матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 27 березня 2010 р.). – Запоріжжя, 2010. – С. 85–88.

5. Семенова М. В. Договірні правовідносини у сфері туристичних послуг / М. В. Семенова // Сучасні проблеми управління підприємствами: теорія та практика – 2010 : зб. тез. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 15-16 листопада 2010 р.) – Харків, 2010. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM) : кольор. ; 12 см. – Систем. вимоги: Pentium; 32 Mb RAM; CD-ROM Windows 98/2000/NT/XP; Adobe Acrobat Reader. – Назва з контейнера.

6. Семенова М. В. Господарсько-правове регулювання діяльності суб'єктів, що надають екскурсійні послуги / М. В. Семенова // Гармонізація правових засад підприємництва – 2011 : матеріали II міжнар. наук.-практ. конф. (м. Луганськ, 14-20 листопада 2011 р.). – Луганськ, 2011. – С. 119–122.

7. Семенова М. В. Щодо визначення змісту державного регулювання господарської діяльності в галузі туризму / М. В. Семенова // Гармонізація правових засад підприємництва: матеріали III міжнар. науково-практичної інтернет-конференції – 2012 : зб. тез. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Луганськ, 14-22 березня 2012 р.). – Луганськ, 2012. – С. 84–86.

8. Семенова М. В. Правові засоби в державній політиці в галузі туризму в ЄС / М. В. Семенова // Адаптація до права ЄС регулювання економіки України в сучасних умовах : зб. наук. праць за матеріалами «Круглого столу», (м. Харків, 26 травня 2015 р.). – Харків, 2015. – С. 220–227.

9. Семенова М. В. Альтернативне вирішення спорів у галузі туризму / М. В. Семенова // Проблеми та стан дотримання захисту прав людини в Україні : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 19–30 серпня 2016 р.). – Львів, 2016. – С. 70–72.

10. Семенова М. В. Відповідальність туроператора і турагента в відносинах, пов'язаних зі здійсненням туристичної діяльності / М. В. Семенова // Правове забезпечення розвитку національних інноваційних систем в умовах глобалізації : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 14 листопада 2016 р.). – Харків, 2016. – С. 37–43.

АНОТАЦІЯ

Семенова М. В. Господарсько-правове регулювання туристичної діяльності. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.04 – господарське право; господарсько-процесуальне право. – Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України, Харків, 2017.

Дисертація є завершеною науковою працею, що містить нові теоретично обґрунтовані результати, які в сукупності розв'язують наукове завдання, що полягає у визначенні сутності відносин, що виникають при здійсненні туристичної діяльності, характеристиці основних господарсько-правових засобів їх регулювання, виявленні головних недоліків правового механізму у сфері господарсько-правового регулювання туристичної діяльності та напрямків його удосконалення.

Дисертацію присвячено дослідженню особливостей господарсько-правового регулювання діяльності суб'єктів господарювання, що провадять туристичну діяльність, та правової класифікації туристичних послуг, включаючи екскурсійну діяльність та надання послуг з тимчасового розміщення (проживання).

Ключові слова: туристична діяльність, туристична послуга, екскурсійна діяльність, договори про надання туристичних та супутніх послуг, туроператор, турагент.

АННОТАЦІЯ

Семенова М. В. Хозяйственно-правовое регулирование туристической деятельности. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.04 – хозяйственное право; хозяйственно-процесуальное право. – Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого, Министерство образования и науки Украины, Харьков, 2017.

Диссертация является самостоятельной и завершённой научной работой, содержащей новые теоретически обоснованные результаты, которые в совокупности решают научную задачу, заключающуюся в выявлении главных недостатков правового механизма в сфере хозяйственно-правового регулирования туристической деятельности и направлений его совершенствования. Проведена всесторонняя характеристика особенностей хозяйственно-правового регулирования туристической деятельности в Украине и выделен ряд актуальных проблем, которые сопровождают эту деятельность.

Диссертация посвящена исследованию особенностей хозяйственно-правового регулирования деятельности субъектов хозяйствования, которые осуществляют туристическую деятельность, и правовой классификации туристических услуг, включая экскурсионную деятельность и предоставление услуг по временному размещению (проживанию). Определяются ключевые понятия и тщательно анализируется содержание составляющих туристической услуги. В

частности, сформулировано понятие и выделены ключевые признаки экскурсионной деятельности. При рассмотрении договоров в сфере предоставления туристических и сопутствующих услуг предложена конструкция договора о предоставлении комплекса туристических услуг с выделением его существенных условий, а также агентского договора в сфере туристической деятельности.

Предложены изменения в действующее законодательство Украины с целью более эффективного хозяйственно-правового регулирования туристической деятельности.

Ключевые слова: туристическая деятельность, туристическая услуга, экскурсионная деятельность, договоры о предоставлении туристических и сопутствующих услуг, туроператор, турагент.

SUMMARY

Semenova M. V. Economic and Legal Regulation of Tourist Activity – The rights of manuscript.

Dissertation for the degree of a Candidate of Legal sciences, specialty 12.00.04 - economic law; economic and procedural law - Yaroslav the Wise National Law University, the Ministry of Education and Science of Ukraine, Kharkiv, 2017.

The thesis is a complete scientific work, containing new theoretically reasoned results that collectively solve scientific challenge, which is to determine the essence of relations arising during the realization of tourist activity, to characterize the main economic and legal means of their regulation, to identify the main shortcomings of the legal mechanism in the field of economic and legal regulation of tourist activity and directions for its improvement.

The thesis is dedicated to the study of the peculiarities of economic and legal regulation of the activity of economic entities conducting tourist activity and legal classification of tourist services, including excursion activities and provision of services for temporary placement (accommodation).

Key words: tourist activity, tourist service, excursion activities, agreements on the provision of tourist and related services, tour operator, travel agent.

Відповідальний за випуск
кандидат юридичних наук,
доцент Бойчук Р.П.

Підписано до друку 29.08.2017. Формат 60х90 1/16
Папер офсетний. Друк цифровий.
Умовн. друк. арк. 1,16. Облік.-вид. арк. 1,13.
Тираж 100 прим. Зам № 498

Надруковано в друкарні ФО-П Дуюнова Т.В.
61023, м. Харків, вул. Весніна, 12.
тел. (057) 717-28-80 e-mail: promart_order@ukr.net